

Johanna Drucker,

The digital humanities coursebook: an introduction to digital methods for research and scholarship,

Routledge, 2021, 252 s., 32 S/B Görsel, ISBN: 9780367565756.

Dijital beşerî bilimler, beşerî bilimler, bilgisayar bilimleri, görsel tasarım ve bilgi-belge yönetimi disiplinlerini bir araya getirerek ortak bir çalışma alanı oluşturur. Bu dört disiplin, bilimsel araştırmalar sırasında birlikte çalışır ve terminoloji, yöntemler, sorular ve araştırma sürecinde birbirlerine aşına olurlar. Bu iş birliği sonucunda elde edilen araştırma sonuçları, her disiplinin etkilerini taşır. Ancak bilimsel yayınlarda, yazarın uzmanlık alanı, yayının tematik önceliklerini belirler. Bu durum, beşerî bilimlerin “özneliği” gereği istenen bir sonuçtur. Görsel tasarım ve dil bilimi kesişimindeki akademik çalışmalarını, günümüzde *University of California Los Angeles* (Kaliforniya Üniversitesi Los Angeles Kampüsü) *Information Studies* bölümünde sürdüren Drucker’in bu kitabı da yazarın çalıştığı disiplinlerden izler taşıyor. Dijital beşerî bilimler sahasında yirmi yılı aşkın bir tecrübesi olan Drucker, daha önce bu sahada yaptığı önemli yayınların ardından, *The Digital Humanities Coursebook*’u 2021’de yayımladı. Kitap, oldukça iyi bir ders kitabı olmasının yanı sıra, bu alanda çalışan araştırmacılar için de uzun yıllar geçerliliğini koruyacak bir başvuru kaynağı olacak.

Drucker bu kitabı, “Teknolojinin uygulanmasına etik ve eleştirel yaklaşım” olarak özetlediği düşünceyle ele almaktadır (s. x). Her bölüm, dijital beşerî bilimlerin farklı bir konusuna veya yöntemine ayrılmıştır. Tematik bölümlerde, dijital beşerî bilimlerin tanımı ve kurumsal yapısı, veri kullanımı ve etiği, fikri mülkiyet, görsel tasarım prensipleri, proje yönetimi ve sürdürülebilirlik gibi temel konular tartışılmaktadır. Yönteme dair bölümler ise, alanın temel yöntemlerinin yanı sıra yakın gelecekte daha da önem kazanacak olan yöntemlere odaklanmaktadır. Her bölüm, ilgili araştırma projeleri ve yazılımlarla desteklenen örneklerle açıklanmaktadır. Bu örnekler, yazarın teorileri uygulamaya geçirerek test etme düsturunu takip etmektedir. Kitabın başka bir temel sorusu ise “Sosyal bilimler için tasarlanmış olan dijital yöntemler, beşerî bilimlere nasıl uygulanmalıdır?” (s. x). Bu noktada, yazar sosyal ve beşerî bilimler arasındaki temel bir farka dikkat çekmektedir: Sosyal bilimler cevap aramak için araştırma yaparken, beşerî bilimler insanlık mirasının kayıtları üzerine araştırma yapmaktadır (s. x.).

Kitabın uygulama odaklı hedeflerinden biri, beşerî bilimlerin eleştirel ilkelelerini ve saha pratiklerini yeni teknolojilere aktarmaktır (s. 5). Yazar, teknolojilerin

hızla değiştiği bir dönemde bu hedefin zorlu olabileceğini kabul etmekle birlikte, dijital çalışmaların temel ilkelerinin zamanla standartlaştığını da hatırlatır. Bu sayede, çalışmaların bir platformdan diğerine aktarılması mümkün olmaktadır (s. 7). İlkel tartışmaları tüm bölümlerde sürdürmekle birlikte, kitabın kolay takip edilen bir yapısı var. Her bölümün sonunda alıştırmalar, okuma ve yazılım önerileri, yol haritası sunuluyor.

İlk bölüm, alanın tanımı ve faaliyetleri (malzeme, işleme, sunma) ile başlamaktadır. Bu faaliyetlerin temel ilkelerine, kurgusal araştırma projeleri üzerinden açıklık getirilmektedir. İlkelerden bazıları şunlardır: Malzeme ve araştırma sorusunun doğasına göre, malzemeyi işlemeye dair yöntemlerin belirlenmesi; kültür yağmacılığından kaçınmak amacıyla, araştırma konusuyla ilişkili toplulukların sürece dâhil edilmesi; araştırma için gerekli insan kaynaklarının ve mali kaynakların göz önünde bulundurulması; dijital araçların, soyut kavramların nüanslı kullanımına müdahale düzeyinin belirlenmesi.

Bu bölümde, dijital beşerî bilimlerin ortaya çıkmasıyla başlayan eleştirilerin bazıları da kısaca ele alınmaktadır. Örneğin, teknolojik yöntemlerle, beşerî bilimlerin temelini oluşturan insanın belirsizliğini, çelişkilerini, kültürel öznelliklerini muhakeme etmek mümkün müdür? Madun grupların temsiliyet krizi, dijitalleştirme sürecinde daha da derinleşir mi? Dijital beşerî bilimler, “neoliberal girişimci üniversite” modelinin bir uzantısı mıdır? (ss. 5-6).

İkinci bölüm, veri üretim süreci (veri modellemesi, veri temizliği) ve kullanımına odaklanmaktadır. “Veri” teriminin nesnel bir gerçekliği çağrıştırması ve bu nesnellik iddiasının beşerî bilimlerin doğasına çoğu zaman uymaması, bazı beşerî bilimcilerin dijital beşerî bilimlere mesafeli yaklaşmasına neden olmaktadır. Drucker, bu bölümde önerdiği yapılandırılmış ve yapılandırılmamış veri ayrımıyla, bu mesafenin aşılmasını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır: Yapılandırılmış veri, sayılar, yer adları gibi kesin bilgi türlerini ifade ederken, yapılandırılmamış veri ise metinler, ses kayıtları, görseller gibi öznel yorumlarına açık bilgileri temsil etmektedir (s. 19). Dijital araçlarla desteklenen beşerî bilim araştırmaları, her iki veri türüne de ihtiyaç duymaktadır. Dijital araçlar, yapılandırılmamış veriyi kısmen ya da tamamen yapılandırarak, araştırmacının soyutlama kapasitesini arttırır. Dijital beşerî bilimlerin epistemolojik tartışmalarından biri bu noktada başlamaktadır: Veriyi soyutlamak (modellemek) bir bilgi üretim yöntemi midir? Veriyi yapılandırmak, sadece şekli bir müdahale midir, yoksa yeni bir bilgi mi üretir? Drucker, bu tartışmaya katkıda bulunmak adına, veri üretiminin farklı aşamalarını ve her birinin potansiyel sorunlarını sıralamaktadır. Veri etiğine dair bir rehber de bu bölümde

yer almaktadır. Drucker, verinin nötr olmadığını, belirli bir bakış açısı tarafından, belirli değerler ile inşa edildiğini örneklerle açıklar (s. 32).

Üçüncü ve dördüncü bölüm, dijital veri standartlarının teknik ve ilkesel boyutlarını detaylı bir şekilde ele alır. Dijitalleştirmeye odaklanan üçüncü bölüm, verinin sürdürülebilirliği ilkesini uygulamaya yönelik bilgilerle açıklar. Bu bölüm, dijital ve web tabanlı belge formatlarının terminolojisi ile başlayarak, “erişilebilirlik” meselesinin farklı yönlerini tartışır. Dijitalleşmenin, engelli bireylerin ve sosyo-ekonomik kısıtlamaları olan toplulukların veriye erişimini ne ölçüde mümkün kıldığını sorgular. “Kullandığınız teknoloji ne kadar basit olursa, veriniz o kadar sürdürülebilir ve erişilebilir olur” ifadesini (s. 42) kullanarak, HTML gibi yaygın ve açık kaynak kodlu bir yazılım yerine Adobe Flash ile yapılan web sitelerinin artık çoğu tarayıcı tarafından desteklenmediği örneğini verir. Bu örnekte bahsi geçen durum, TBMM arşivi, Hakkı Tarık Us veri tabanı ve Milliyet Gazetesi arşivine erişim sorunlarının sebebidir.

Dördüncü bölüm ise, veri standartları konusunu metaveri, işaretleme (*markup*) ve veri tanımlama üzerinden açıklar. Drucker’ın metaveriyi bir içerik modeli olarak tanımlaması son derece önemlidir (s. 56). Çünkü modelleme, yani kategorize etme ve soyutlama, veriyi işlemenin temel yöntemlerinden biridir. Makine öğrenimi ve doğal dil işleme tabanlı metin analizleri, bu tür modellemelerle başlar. Osmanlıca metinlerin transkripsiyonu için yapay zekâ ve makine öğrenmesi modellerinin geliştirildiği Akis projesinin kuruluş aşamasında yer aldım (<https://dhlabsabanciuniv.edu/tr/akis-0>). Bu deneyim, yakın gelecekte transkripsiyon modelleri çeşitlendikçe veri standartları üzerinde daha fazla çalışmamız gerekeceğini bana düşündürmektedir. Transkripsiyonların hangi standartlara göre yapılacağına dair alanda bir konsensüs geliştirilmesi, bu metinleri araştırmamızda verimli bir şekilde kullanabilmemiz için hayatidir. Dahası, Drucker’ın belirttiği gibi, bilginin adlandırılmasının ontolojik ve ideolojik boyutları da vardır. “Şey”leri nitelendirmenin siyasi bir gücün uzantısı olduğu ve kültür yağmacılığıyla mücadele ederken evrensel bilgi standartları oluşturmanın, çoklu ontolojiler üretmekten geçtiği belirtir (s. 60).

Beşinci bölüm, veri tabanı tasarımını ele alarak, “tasarım” kelimesinin teknik ve epistemolojik açıdan önemini vurgular. Aynı zamanda bu üç temel unsur arasındaki ilişkiyi de belirtir: “Veri tabanı, bir bilgisayar programıyla mantıksal bir yapıya sahiptir. Veri tabanının yapılandırılması, düşünsel bir çaba gerektirir ve projenin ihtiyaçlarına uygun olarak gerçekleştirilmelidir.” (s. 74). Bu süreçte

ortaya çıkabilecek önyargılar, veri tabanının ürettiği bilgiyi doğrudan etkiler. Veri etiği ile ilgili yapılan tercihler, veri tabanının kavramsal ve teknik yönlerini bile karmaşık hâle getirebilir. Başka kişi ve kurum tarafından oluşturulan bir veri tabanını yeni bir araştırmada kullanmak, bilimsel ilerlemenin birikimini sağlarken, teknik ve entelektüel tercihlerin ve sorunların da miras alınmasını beraberinde getirir. Veri tabanının yeni bir bilgi türü olduğu ve hatta tarih, edebiyat ve sanatta anlatının yerini alabileceği görüşü, 2000’li yılların başında beşerî bilimlerde önemli bir tartışmayı başlatmıştır. Drucker, bu görüşün ilk kısmını kabul etmekle birlikte, veri tabanı ve anlatı arasındaki karşılaştırmayı doğru bulmamakta ve hatta anlatı içermeyen bir veri tabanının eksik kalacağını belirtmektedir. (s.81). Osmanlı çalışmaları alanında önemli bir veri tabanı çalışması, Abdurrahman Atçıl’ın yürütücülüğündeki OTTOLEGAL projesi kapsamında hazırlanıyor. Fetva ve kunnameler ışığında erken modern Osmanlı hukukunu analiz etmek için proje kapsamında hazırlanan veri tabanı, belgelerden elde edilen metaveri, açıklama, transkripsiyon ve çevirileri içerecek (<https://www.ottolegal.net/>).

Kitabın altıncı bölümü, DBB’nin en tanınmış alanlarından biri olan veri görselleştirmeyi ele almaktadır. Drucker, veri tabanlarındaki bilginin grafik formatta okunabilir bir hâle getirilmesini sağlayan bu yöntemin sadece bir sunumdan ibaret olmadığı, aynı zamanda yeni bir anlam dünyası inşa ettiğini savunmaktadır (s. 86). Zira, vurgulanan örüntü ve sapmalar ile görsel tasarım tercihleri bilgiye yeni anlamlar yükleyerek analizi zenginleştirebilecekleri gibi, yanlış kullanıldıklarında yanıltıcı sonuçlara yol açabilirler. Bu bölümde günümüz DBB alanında oldukça popüler olan ağ (*network*) görselleştirmeleri de ele alınmaktadır. Ağ analizi olarak tanımlanan ilişkilerin frekansı ve ağırlığının istatistiksel analizinin görselleştirilmesi, semantik açıdan hem olanaklar hem de zorluklar yaratmaktadır. Karmaşık ilişkilerin görsel olarak temsil edilmesi, metinde fark edilemeyen bağlantıların keşfedilmesine olanak sağlamakta birlikte, bu grafiklerin ekrana sığdırılmasındaki optimizasyon, ilişkileri gerçekte olduklarından daha yakın gösterme ve zaman içindeki değişimleri yakalayamama sorunlarına yol açabilmektedir (s. 105).

Kitabın yedinci bölümünde, genellikle “büyük veri”nin kazılması ve içinden bilgi çıkarılması olarak düşünülen veri madenciliği incelenmektedir. Metinler üzerinde veri madenciliği düşünüldüğünde, konkordans ve kolokasyon gibi istatistiksel metin analizi yöntemleri örnek olarak verilebilir. Drucker, Moretti’nin “uzak okuma” olarak kavramsallaştırdığı ve otomatize ettiği bu yaklaşımlarla başlayan tartışmada, geleneksel yakın okuma yöntemleriyle olan diyalogun devam etmesini savunmaktadır (s.115). Yüksek miktarda metin üzerinde veri madenciliği

yapmanın bir yolu da makine öğrenimi ve doğal dil işleme (NLP) ile “konu modellenmesi” yapmaktır. Drucker, tüm bu bilgisayar temelli yaklaşımların sağladığı imkânları anlatırken, bunların “objektif bilgi” üretme konusunda her zaman mümkün ve istenen yollar olmadığını altını çizmektedir. Bu bağlamda, Voyant gibi metin analizi araçlarını tanıtırken, en iyi sonuçları elde etmek için metni anlamak gerektiğini hatırlatmaktadır (s.116). Bu tartışmada Moretti’ye daha yakın olan bir tutum, Yunus Uğur’un “Big Data in Ottoman Urban Studies: A Relational Approach to the Archival Data and to Socio-Spatial Analyses of an Early Modern Ottoman City” isimli çalışmasında görülmektedir. Uğur, büyük veriyi işlemenin zorluklarını bertaraf etmek için, uygunluk (*correspondence*) analizi, kümeleme ve haritalandırmaya başvurmaktadır.

Drucker, veri madenciliği tekniğinin beşerî bilimlerde uygulanmasıyla ilgili temel bir problemi vurgulamaktadır: Büyük miktarda verinin analizi, ana akım dışındaki veri kaynaklarının da analize dâhil edilebileceği vaadini sunsa da analiz yöntemleri ana akım kaynaklardan beslendiği sürece bu vadin gerçekleştirilebilir olup olmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Geleneksel istatistiksel grafiklerin “aykırı değer”leri (*outlier*) temsil etmemesinden, derin öğrenmenin sık tekrarlanan veriyle eğitilmesine kadar, bahsi geçen tüm veri madenciliği yöntemleri, ana akıma dayanmaktadır. Bu durumu çözenin muhtemel tek yolu, daha fazla veri madenciliği yapmaktır. Alternatif kaynaklar, ana akım dışında yer alan veri setine ne kadar sık dâhil edilirse, çıktı ve sonuç olarak yöntem, bu alternatif kaynakları da içerebilecektir.

Haritalandırma ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS/GIS), dijital beşerî bilim alanında Türkiye’de popüler olan bir konudur ve kitabın sekizinci bölümünde ele alınmaktadır. Ancak Kuzey Amerika’da haritalandırmanın alandaki baskın rolü 2000’lerin başında azaldığı için, kitapta da bu konuya, diğer görselleştirme yöntemleri kadar önem atfedilmektedir. Günümüzde, dijital haritaların üretilebilmesi Tableau Desktop gibi yazılımlarla kolaylaştı. Ancak Drucker bize, bir araştırma projesi için önemli olanın “Haritalandırma bu çalışmada neden gerekli ve kullanışlı?” sorusu olduğunu hatırlatmaktadır. Bu soruyu cevaplamanın ardından, beşerî bilimler çalışmaları için uygun haritaların, yazılımların ve grafiklerin teknik ve entelektüel tercihlere göre seçilmesinin anlamlı olduğu vurgulamaktadır. Bu seçimleri başarıyla yapan bir proje, Antonis Hadjikyriacou ve Christos Chalkias yürütücülüğündeki “Economy, environment, and landscape in the Cypriot longue durée”dir (<https://ecoland.hua.gr/en/>). 16. yüzyıldan 20. yüzyıla Kıbrıs haritalarının sosyoekonomik ve çevresel bir veri kaynağı olarak kullanıldığı

araştırma, web sitesi ve mobil uygulamayla da kullanıcının haritalar ile etkileşime geçmesini sağlıyor.

Dokuzuncu bölümde, ağırlıklı olarak antik çağ ve arkeoloji çalışmalarında kullanılan üç boyutlu modelleme incelenmektedir. Bu yöntemin, mimari ve mekânın yanı sıra yaşam pratiklerini de “canlandırdığı” hatırlatılmaktadır. Hangi toplumsal grupların pratiklerinin bu sanal gerçeklikte ne ölçüde yaşatıldığına ve telif hakları ile kültür yağmacılığı gibi hassas konulara dikkat çekilmektedir. “Time Machine Europe”un parçası olan “İzmir Time Machine”, 8500 yıllık bir kültürel ve mimari miras üç boyutlu olarak canlandırılmaktadır (<https://www.izmirtimemachine.com/>). Bu alandaki bir başka projede ise, Patricia Blessing ve Richard P. McClary’ın yürüttükleri, II. Kılıçarslan Köşkü’nün (Konya) dijital canlandırması üzerine çalışmalarıdır.

Onuncu ve on birinci bölümler, araştırmaların dijital sunumlarına odaklanmaktadır. “Arayüz” başlıklı onuncu bölümde, dijital araştırmaların ilgilileriyle iletişim kurmak için en yaygın platformları olan web sitesi ara yüzleri, estetik, teknik ve etik tasarım seçenekleriyle ele alınmaktadır. Bu bölümde, dijital beşerî bilimler araştırmalarının en önemli sorunlarından birine de değinilmektedir: Yapılan önemli ve emek gerektiren araştırmalar, iyi bir web arayüzlerine sahip olmadıkları zaman bulgularını sınırlı bir şekilde paylaşabilmektedir (s. 178). Bu sorun, mevcut arayüzlerin beşerî bilimler verisine uyumlu olmamasından kaynaklanabilir. Bu sorunu çözmek için iyi bir girişim olarak, Stanford Üniversitesi’nde “Mapping the Republic of Letters” projesi için geliştirilen Palladio’dan bahsedilebilir. Palladio, projenin kendi web sayfası için hazırlanan ve kısa sürede network analizinde en tanınmış yazılımlardan biri hâline gelen bir araçtır (<https://hdlab.stanford.edu/palladio/>)

On birinci bölümde ise, web sunumu formatları hakkında konuşarak nihai araştırma çıktısının çevrimiçi olarak yayımlanması ele alınmaktadır. Bu bölümde bahsedilen web sunumu platformlarından Drupal’ı, Mapping Ottoman Epirus ve Sabancı DHLab web sitelerinin tasarımında kullanma fırsatı buldum. Drupal’ın sunduğu geniş imkânlar ve güçlü altyapıyla, akademik web sitelerinin başarısı ve sürekliliği için hayati olduğuna inanmaktayım.

Kitabın sonunda, proje tasarımı ve fikri mülkiyet konularına ayrılmış bir bölüm bulunuyor, ki bu konular kitap boyunca ilgili bölümlere dair örneklerle de özenle ele alınmıştır. Proje tasarımına dair öneri ve eleştiriler, kitabın ilk bölümlerinde tartışılan dijital beşerî bilimler disiplini ve veri konularıyla köprü oluşturarak

sunuluyor. Dijital projelerin entelektüel amaçlarından finansmanına kadar dikkat edilmesi gereken konular bu bölümde kapsamlı bir şekilde ele alıyor. Akademik araştırmaların çetrefil konularından biri olan fikri mülkiyet ele alınırken, basılı yayınlarda kullanılan prensiplerin dijital ortama nasıl taşınabileceği konusunda öneriler sunuluyor. Bir web sitesi gibi, bir araştırma ekibinin üyelerinin farklı kısımlarında emeği olan platformlar için, Mapping Ottoman Epirus projesinde izlediğimiz yöntemi önerebilirim: Her alt projenin kendi web sayfasında ilgili sayfanın yazarları belirtiliyor. Eğer belirli bir görselin tasarımını farklı bir kişi yapmışsa, tasarımcının ismi görselin altına ekleniyor (mapoe.stanford.edu).

Kitabın kapanışı, hayati bir soru ile yapılıyor: “Kodlamak mı kodlamamak mı?” Drucker, dijital araştırma projelerinde yer almış beşerî bilimcilerden duyacağınız cevabı veriyor: “Veri ekibiyle iletişim kuracak kadar kod okuyabilmek faydalıdır.” Drucker kitabı kaleme alırken, kod yazabilen ve farklı kodlama dillerini birbirine çevirebilen ChatGPT-4 ortaya çıkmış olsa, bu soruya vereceği yanıt değişir miydi? Bu soruyu ChatGPT-4’e “Eğer sen Drucker olsan, bugün bu soruya farklı bir yanıt verir miydin?” şeklinde sordum. Şu cevabı verdi: “Johanna Drucker olarak, ChatGPT-4 veya diğer gelişmiş yapay zekâ teknolojilerinin çıkışına rağmen, kitabımda benzer bir ifadeye yer vermeye devam ederim. Bu yapay zekâ modelleri bazı programlama görevlerini otomatikleştirebilse de, beşerî bilimler akademisyenlerinin programlama kavramlarına ve kodlara temel düzeyde anlayışa sahip olmasının önemi hâlâ devam etmektedir. Bu bilgi, etkili iletişimi ve uzman kodlama deneyimine sahip ekibin üyeleriyle işbirliği yapmayı sağlar, disiplinler arası çalışmalarını kolaylaştırır ve bilinçli karar verme süreçlerine katkıda bulunur.”

Fatma Öncel
Stanford Üniversitesi